УДК 811.111:60
https://doi.org/10.31548/philolog2021.03.040

ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ХВОРОБА» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О. С. СИРОТІН, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Email: alxsirotin@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0160-3802

Анотація. *Стаття присвячена проблемі дослідження одного з універсальних концептів розуміння світу – концепту ХВОРОБА, який аналізується за допомогою фреймового методу, широко відомого і визнаного як у вітчизняній, так і зарубіжній когнітології. Мета роботи - показати, як накопичені знання та інформація про хворобу структуруються у фреймових концептуальних структурах і закріплюються у свідомості носіїв англійської мови. Матеріалом для дослідження послужили словникові статті з англомовних спеціалізованих й філологічних словників та енциклопедичних довідників. В ході аналізу ми спиралися на методи суцільної вибірки мовного матеріалу, дефініційного і фреймового аналізів. У статті не тільки наводиться ряд визначень терміна «фрейм», а й уточнюється поняття фрейму, описується фреймовий підхід до вивчення концепту. Автором представлені схеми базових фреймів, зв'язки між ними і їх комбінації, які структурують інформацію про ім'я фрейму ХВОРОБА. Завдяки аналізу словникових дефініцій лексеми «хвороба» виділено когнітивні ознаки цього концепту: «розлад здоров'я», «порушення діяльності організму» та додаткову семантичну ознаку – «причину появи хвороби», викликану інфекцією або порушенням здоров'я, а не випадковістю. Спираючись на типологію базисних фреймів С. Жаботинської та пропозиціональні схеми, якими вони конституюються, було структуровано фрейм концепту ХВОРОБА на підґрунті предметного та акціонального фреймів. Фреймовий аналіз концепту ХВОРОБА дає можливість описати як структуру цього концепту, так і узагальнити всі накопичені знання про хвороби, що репрезентується навколо поняття «хвороба». Вершинними вузлами фрейму є АГЕНС, ПАЦІЄНС, ДІЯ, МЕТА, ІНСТРУМЕНТ і РЕЗУЛЬТАТ. Зроблено висновок, що для моделювання концепту доцільно використовувати традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, гештальт, сценарій, скрипт і т.д.), що володіють більш чіткою, ніж концепт, структурою. Інформація про концепт ХВОРОБА в сукупності з закріпленими за ними когнітивними ознаками, які формують концептуальні схеми та породжують комбінації фреймів, структурує концептуальний простір ХВОРОБА, що відображається в англійській мові. Також був зроблений висновок, що понятійна основа імені концепту ХВОРОБА за даними лексикографічних джерел є досить узагальнена інформація, джерелом якої є сфера предметно-логічної діяльності індивіда.*

Ключові слова*: концепт ХВОРОБА, словникові дефініції, когнітивні ознаки, фрейм, фреймова модель, схеми.*

Актуальність дослідження. Розвиток когнітивної лінгвістики відкриває нові можливості плідного дослідження мови. Дослідження глибинного зв'язку когнітивних структур пізнання й мовних форм, способів концептуалізації культурних схем посилили увагу лінгвістів до поняття «концепт».

Одним з універсальних концептів вважається концепт ХВОРОБА, який «відображає загальнолюдські й національно-специфічні (соціальні, етичні, моральні) уявлення про феномен хвороби» [7, с. 258].

Концепт ХВОРОБА як структура знання може бути представлений у вигляді схеми, фрейму, концептуального сценарію. Однією з найбільш вживаних структур для представлення понятійного змісту концепту є фрейм, оскільки через нього можна найбільш докладно проаналізувати структуру концепту. Актуальність даної роботи полягає в дослідженні фреймової структури концепту ХВОРОБА, його когнітивних ознак, атрибутів і зв'язків через аналіз вербалізованих одиниць концепту.

Аналіз публікацій. Дослідженню концепта ХВОРОБА та його репрезентації мовними засобами англійської мови присвячена велика кількість наукових праць відомих англійських і американських лінгвістів таких, як К. Бойд, А. Клейман, Тведл, Х. Фабрега, А. Франк, Хелмен та інші.

Концепт ХВОРОБА в українській, англійській та французькій мовах: етнолінгвістичний та лінгвопрагматичний аспекти досліджувала О. Лабенко [4],

особливості експлікації концепту ХВОРОБА в різних типах тексту були предметом дослідження С. Мішланової і Ю. Смірнової [6], концепту ХВОРОБА в мовній картині світу українців та росіян присвячена

© О. С. Сиротін

праця З. Дубинець [2], О. Сиротін вивчав засоби вербалізації концепту ХВОРОБА в англійській мові [12], тощо.

Незважаючи на велику кількість ґрунтовних наукових студій, концепт ХВОРОБА не отримав достатнього висвітлення особливостей його фреймової організації.

Мета нашої наукової розвідки – показати, як накопичені знання й інформація про хворобу структуруються у фреймові концептуальні структури та закріплюються у свідомості носіїв англійської мови.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом для дослідження слугували англомовні лексикографічні спеціалізовані джерела, словникові статті з енциклопедичних довідників і філологічних словників. Основними методами, які використовувалися в дослідженні, були дефініційний і фреймовий аналізи.

Результати. Ґрунтовній розробці проблеми концептів, концептуальних систем і структур в контексті лінгвокогнітивного напрямку присвячена велика кількість досліджень відомих лінгвістів Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, М. Філлмора, Э. Рош, Ж. Фоконье, Е. Кубрякової, Н. Болдирєва, С. Жаботинської. Представники когнітивної лінгвістики вважають, що кожна мова являє собою певну систему концептів, завдяки якій носії мови можуть сприймати, структурувати, класифікувати та інтерпретувати потік інформації, яка надходить з навколишнього світу.

Як відзначає Е. Кубрякова, концепт – це «одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [8, с. 91].

На думку З. Попової, Й. Стерніна, «концепт в процесі розумової діяльності повертається різними сторонами, актуалізуючи різні ознаки і їх сукупності; ці ознаки або сукупності ознак концепту є його основними характеристиками» [10, с. 85]. «Когнітивна ознака – це окрема ознака об'єкта, яка усвідомлена свідомістю людини й відображена в структурі відповідного концепту як окремий елемент його змісту. Когнітивні диференціальні ознаки, що утворюють зміст концепту, відображають певні сторони явищ реальної дійсності. Мовний знак являє собою концепт в мові і в мовленні не повністю, він своїм значенням представляє тільки кілька основних когнітивних ознак, релевантних для даної номінації або даного повідомлення» [10, с. 89].

Які ж когнітивні ознаки концепту ХВОРОБА (DISEASE) репрезентуються в лексикографічних англомовних джерелах?

Cambridge Dictionary визначає disease як «(an) illness of people, animals, plants, etc., caused by infection or a failure of health rather than by anaccident: heart disease, an infectious disease» (захворювання людей, тварин, рослин тощо, викликані інфекцією або порушенням здоров'я, а не нещасним випадком) [16]. Collins English Dictionary трактує хворобу як «an illness which affects people, animals, or plants, for example one which is caused by bacteria or infection» (хвороба, яка вражає людей, тварин або рослини, наприклад, яка викликана бактеріями або інфекцією) [15]. На зв'язок хвороби з певними ознаками та симптомами вказується в Encyclopedia Britannica: «any harmful deviation from the normal structural or functional state of an organism, generally associated with certain signs and symptoms and differing in nature from physical injury» (будь-яке шкідливе відхилення від нормального структурного чи функціонального стану організму, як правило, пов'язане з певними ознаками та симптомами та відрізняється за своєю природою від фізичної травми) [17].

Звернення до англомовних лексикографічних джерел з дефініціями номінантів концепту ХВОРОБА уможливило виявлення таких його основних когнітивних ознак: «розлад здоров'я», «порушення діяльності організму» та додаткову семантичну ознаку – «причину появи хвороби», викликану інфекцією або порушенням здоров'я, а не випадковістю.

Розгляньмо докладніше, як же структурується інформація про концепт ХВОРОБА, що зафіксована в визначеннях і його когнітивних ознаках, у фрейми.

Розуміння фрейму як особливої когнітивної структури представлено у сучасній лінгвістиці в розмаїтті визначень, що виділяють в залежності від цілей і завдань дослідження ті чи інші характеристики фрейму.

Т. А. ван Дейк пише, що фрейм – це «одиниця знання, організована навколо концепту, що містить основну, типову і потенційно можливу інформацію, яка асоційована з тим чи іншим концептом» [1, с.16].

М. Мінський визначає фрейм як «структуру даних для представлення стереотипної ситуації» [5, с. 1978].

У працях З. Попової і І. Стерніна фрейм трактується як «мислимий в цілісності його складових частин багатокомпонентний концепт, об'ємне уявлення, деяка сукупність стандартних знань про предмет або явище» [10; с. 84].

Р. Богранд [14, с. 32] і В. Дреслер [13, с. 45] визначають фрейм як «одиницю знань, організовану навколо концепту, що містить

© О. С. Сиротін

відомості про суттєве, типове та можливе для цього концепту в межах певної культури» .

А. Левицький трактує фрейм як когнітивну структуру, яка існує у феноменологічному полі людини, базується на ймовірних знаннях про типові ситуації, очікуваннях з приводу якостей і відношень реальних і гіпотетичних об'єктів [9, с. 168].

Розмаїття тлумачень терміна «фрейм» в науковій літературі підкреслює, що ця когнітивна структура виступає як комплексний феномен і має складну структуру.

Узагальнюючи все розмаїття трактувань, ми розуміємо термін «фрейм» як «схематизовану організацію отриманих даних, за допомогою яких людина пізнає спеціальну інформацію» [11, с. 33]. У нашому прикладі дані про хворобу є такою спеціальною інформацією. На підґрунті трактування фрейму ми зможемо докладніше описати один з універсальних концептів – ХВОРОБА і всебічно представити його у вигляді фрейму.

Для подальшого вивчення фреймового моделювання ми звернулися до типології базисних фреймів у концепції С. Жаботинської, що включає предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний фрейми [3, с. 60-61].

На підгрунті класифікації базисних фреймів С. Жаботинської [3, с. 4], у нашому дослідженні для аналізу концепту ХВОРОБА було застосовано фрейм як схематизовану організацію отриманих знань і слот в якості складника структури фрейму, який може стати основою для подальшої класифікації. Вважаємо за доцільне змоделювати фрейм концепту ХВОРОБА на підгрунті предметного та акціонального фреймів.

Схематично фреймову модель концепту ХВОРОБА в англійській мові представлено на рисунку нижче (див. рис.).

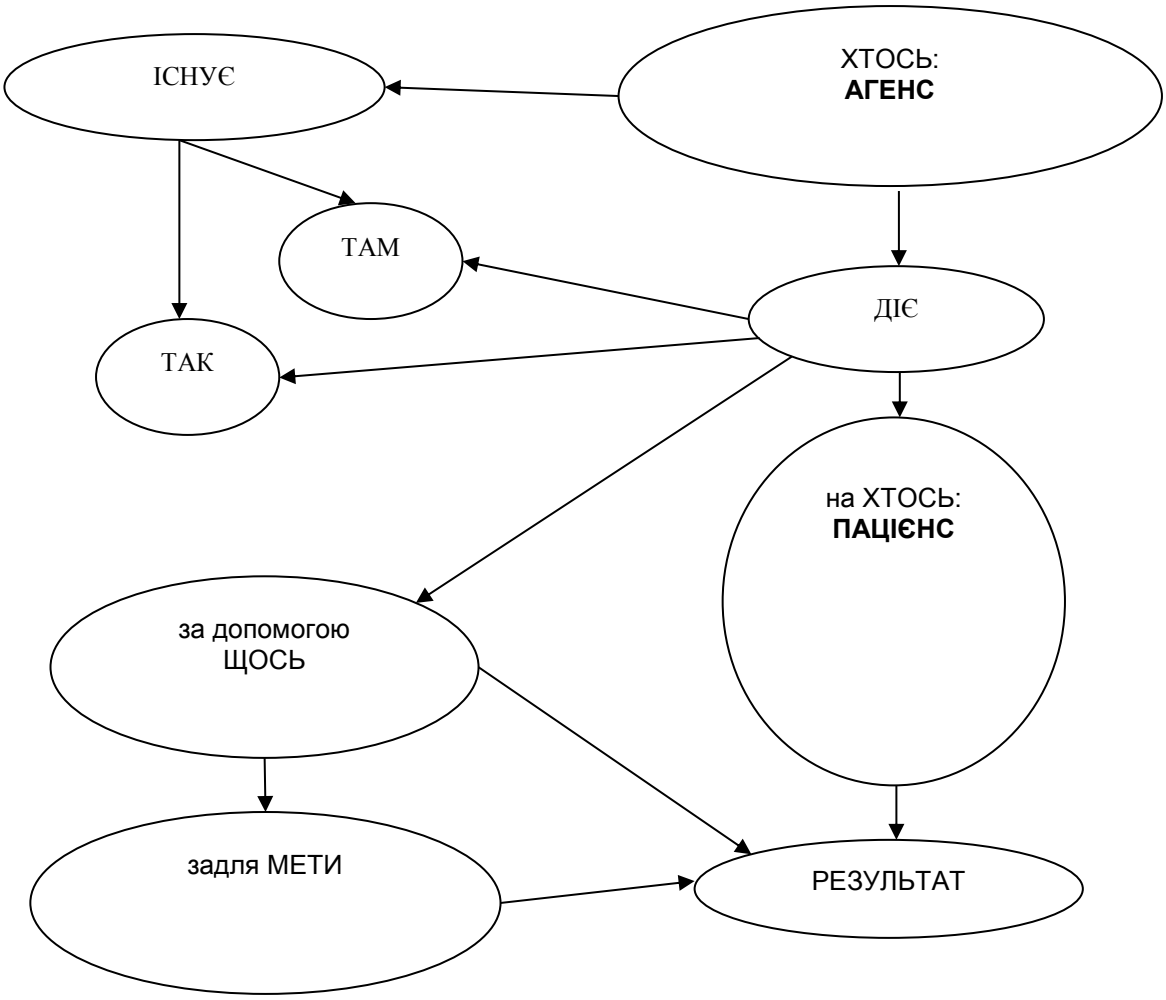

Рис. Фреймова модель концепту ХВОРОБА

Вершинними вузлами фрейму концепту ХВОРОБА в англійській мові є: **АГЕНС** (певна деструктивна сила), **ПАЦІЄНС** (об'єкт хвороби – людина, тварина, рослина), **ДІЄ (**діяльність АГЕНСА), діє **ТАМ** (в органах, тканинах) діє **ТАК** (спричиняє деструктивні наслідки через дію надзвичайних подразників зовнішнього і внутрішнього середовища), **ІНСТРУМЕНТ** (засіб, за допомогою якого діє АГЕНС), **МЕТА (**порушення нормальної життєдіяльності організму та подолання опору імунної системи), **РЕЗУЛЬТАТ** (функціональні і органічні порушення фізіологічних систем з одночасною мобілізацією захисно-адаптаційних механізмів)**.**

Опишемо детальніше номенклатуру сегментів, їхніх значень, які заповнюють слоти фрейму, що репрезентує концепт ХВОРОБА в англійській мові.

АГЕНС містить слот ХВОРОБА / ХВОРОБИ, до якого входять лексичні одиниці на позначення різних хвороб, що представлені номінаціями, кількість яких складає більш ніж 2000 одиниць.

Вершинний вузол **ПАЦІЄНС** (об'єкт хвороби) містить слоти: ЛЮДИНА/ТВАРИНА/ РОСЛИНА.

Діяльність АГЕНСА – вузол **ДІЄ** – презентують найуживаніші лексичні одиниці: affects, invades, kills.

Вершинний вузол **ІНСТРУМЕНТ** – засіб, через який діє АГЕНС, має слот КАУЗАТОР ХВОРОБИ, виражений лексемами: protozone, bacteria, virus, fungus, parasite, pathogen, agent.

Вузол **МЕТА** позначає «мету» вірусу, яка полягає у «захопленні» організму та подоланні опору імунної системи, послаблення внутрішніх сил організму – the immune system deteriorates, а з іншого, – їх мобілізація для боротьби із вірусом – a strong cellular immune response.

Вершинний вузол **РЕЗУЛЬТАТ** містить у своїй структурі слот: ПОРУШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗМУ і СИСТЕМ ОРГАНІВ, що номінуються лексичними одиницями: discomfort, inconvenience, distress, trouble, disorder of structure or function of all or part of an organism.

РЕЗУЛЬТАТ вважається визначальним фактором у діяльності АГЕНСА, хоча і не може бути об'єктивно оцінений.

Таким чином, для моделювання концепту доцільно використовувати традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, гештальт, сценарій, скрипт і т. д.), які мають більш чітку, ніж концепт, структуру. Інформація про концепт ХВОРОБА в сукупності з закріпленими за ними когнітивними ознаками, які формують концептуальні схеми та породжують комбінації фреймів, структурує концептуальний простір ХВОРОБА, що відображається в англійській мові.

Список використаних джерел

1. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 25-36.
2. Дубинець З. О. Концепт „хвороба" в мовній картині світу українців та росіян. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна».* Львів, 2007. № 64 (2). С. 366-375.
3. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса, 2004. № 9. С. 81-92.
4. Лабенко О. В. Концепт ХВОРОБА в українській, англійській та французькій мовах: етнолінгвістичний ракурс. *Львівський філологічний часопис.* Львів: ЛДУ БЖД, 2018. № 4, 49-54.
5. Минский М. Структура для представления знаний. *Психология машинного зрения.* Москва: Мир, 1978. С. 249-338.
6. Мишланова С. Л., Смирнова Ю. А. Особенности экспликации концепта «болезнь» в различных типах текста. *Проблемы изучения и преподавания иностранных языков: Сб. мат-лов науч.-практ. конф.«Иностранные языки и мировая культура»* (11-15 апр. 2005 г.). Перм. ун-т., 2005. С. 71-74.
7. Некора Н. Е. Национально-культурная специфика концепта «болезнь» в обучении русскому как иностранному. *Известия РГПУ имени А. И. Герцена*, 2007, 21 (51), 258-261.
8. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З. Концепт и др. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : изд-во МГУ, 1996. С. 90-93.
9. Левицкий А. Э. *Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка.* Киев: АСА,1998, 362 с.
10. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: «Восток-Запад», 2007. 314 с.
11. Рожков Ю. Г. *Вербалізація хвороб тварин засобами англійської мови: лінгвокогнітивний і структурно-семантичний аспекти»*. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ. 224 с.
12. Сиротін О. С. Засоби вербалізації концепту «хвороба» в англійській мові. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис».* Київ: «Міленіум», 2021. Випуск 12 (2). С. 33-37.
13. Dressler W. W. Race and ethnicity in public health research: models to explain health disparities. *Annu. Rev. Anthropol*, 2005, № 34. P. 231-252.

© О. С. Сиротін

14. Robert De Beaugrande Linguistics as discourse: A case study from semantics, Word, 1984, 35:1. Pp.15-57. https//doi.org/ 10.1080/00437956.1984.11435747

15. Collins dictionary. Available at: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english

16. Cambridge Dictionary. Available at: https://dictionary.cambridge.org

17. Britannica. Available at: https://www.britannica.com/science/disease

References

1. Boldyrev, N. N. (2001). Kontsept i znacheniye slova [Concept and meaning of the word]. Metodologicheskiye problemy kognitivnoy lingvistiki [Methodological problems of cognitive linguistics]. Voronezh, 25-36.

2. Dubynets, Z. O. (2007). Kontsept „khvoroba" v movniy kartyni svitu ukrayintsiv ta rosiyan [The concept of "disease" in the linguistic picture of the world of Ukrainians and Russians]. Visnyk of the Lviv university. Series philology. L'viv, 64 (2), 366-375.

3. Zhabotynskaya, S. A. (2004). Kontseptual'nyy analyz yazyka: freymovye sety [Conceptual analysis of language: frame networks]. Mova: naukovo-teoretychnyy chasopys z movoznavstva. Odesa, 9, 81-92.

4. Labenko, O. V. (2018). Kontsept KHVOROBA v ukrayins'kiy, anhliys'kiy ta frantsuz'kiy movakh: etnolinhvistychnyy rakurs [The concept of DISEASE in Ukrainian, English and French: ethnolinguistic perspective]. Philological Periodical of Lviv. Lviv: LDU BZHD, 4, 49 -54.

5. Minskiy, M. (1978). Struktura dlya predstavleniya znaniy [Structure for knowledge representation]. Psikhologiya mashinnogo zreniya. Moscow: Mir, 249-338.

6. Mishlanova, S. L., Smirnova, Yu. A., (2005). Osobennosti eksplikatsii kontsepta «bolezn'» v razlichnykh tipakh teksta. Problemy izucheniya i prepodavaniya inostrannykh yazykov [Features of the explication of the concept of "disease" in various types of text. Problems of studying and teaching foreign languages]. Sb. mat-lov nauch.-prakt. konf.«Inostrannyye yazyki i mirovaya kul'tura» (11–15 apr. 2005 g.) [Collection of scientific and practical materials. conference "Foreign languages and world culture" (April 11-15, 2005)]. Perm. un-t., 71-74.

7. Nekora, N. Ye. (2007). Natsional'no-kul'turnaya spetsifika kontsepta «bolezn'» v obuchenii russkomu kak inostrannomu [National and cultural specificity of the concept of "disease" in teaching Russian as a foreign language]. Izvestia: Herzen University Journal of Humanities & Sciences, 21 (51), 258-261.

8. Kubryakova, Ye. S., Dem'yankov, V. Z. (1996). Kontsept i dr. Kratkiy slovar' kognitivnykh terminov. [Concept et al. A short dictionary of cognitive terms]. Moscow : izd-vo MGU, 90-93.

9. Levitskiy, A. E. (1998). Funktsional'nyye podkhody k klassifikatsii yedinits sovremennogo angliyskogo yazyka [Functional approaches to the classification of units of modern English]. Kyiv: ASA, 362.

10. Popova, Z. D., Sternin, I. A. (2007). Kognitivnaya lingvistika [Cognitive linguistics]. Moscow: AST: «Vostok-Zapad», 314.

11. Rozhkov, Yu. H. (2021). Verbalization of Animal Diseases in English: Linguocognitive and Structural-Semantic Aspects. Dissertation for a Doctor of Philosophy in Philology degree: specialty – 035 Philology. Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 224.

12. Syrotin, O. S. (2021). Means of verbalization of the concept "DISEASE" in the English. Scientific journal «International Journal of Philology». Kiev: "Milenium", Vol.12. No.2. P. 33-37.

13. Dressler, W. W. (2005). Race and ethnicity in public health research: models to explain health disparities. *Annu. Rev. Anthropol*, 34, 231-252.

14. Robert, De Beaugrande (1984). Linguistics as discourse: A case study from semantics, Word, 35:1. Pp.15-57. https//doi.org/ 10.1080/00437956.1984.11435747

15. Collins dictionary. Available at: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english

16. Cambridge Dictionary. Available at: https://dictionary.cambridge.org

17. Britannica. Available at: https://www.britannica.com/science/disease

FRAME ORGANIZATION OF THE "DISEASE" CONCEPT IN THE ENGLISH LANGUAGE

O. S. Syrotin

Introduction. *The article is devoted to the problem of research of one of the universal concepts of understanding the world - the concept of DISEASE, which is analyzed using the frame method, widely known and recognized in both domestic and foreign cognitology. The development of cognitive linguistics opens up new possibilities for fruitful language research. The study of the deep connection between cognitive structures of cognition and language forms, ways of conceptualizing cultural schemes has increased the attention of linguists to the concept of "concept".*

The concept of DISEASE as a structure of knowledge can be represented in the form of a scheme, frame, conceptual scenario. One of the most used structures for presenting the conceptual content of the concept is the frame, because through it you can analyze the structure of the concept in the most detail. The

© О. С. Сиротін

relevance of this work is to study the frame structure of the concept of DISEASE, its cognitive features, attributes and relationships through the analysis of verbalized units of the concept.

The purpose of the article *is to show how the accumulated knowledge and information about the disease are structured in frame conceptual structures and fixed in the minds of native English speakers.*

Materials and methods of research. *The material for the study was dictionary articles from English-language specialized and philological dictionaries and encyclopedic reference books. In the course of the analysis we relied on the methods of continuous sampling of language material, definition and frame analyzes.*

Results of the research. *The article not only provides a number of definitions of the term "frame", but also clarifies the concept of frame, describes the frame approach to the study of the concept. The author presents schemes of basic frames, connections between them and their combinations, which structure the information about the name of the frame DISEASE. The analysis of vocabulary definitions of the token "disease" highlights the cognitive features of this concept: "health disorder", "body dysfunction" and an additional semantic feature - "cause of disease" caused by infection or health disorder, not accident. Based on the typology of basic frames of S. Zhabotynska and the propositional schemes by which they are constituted, the frame of the concept DISEASE was structured on the basis of subject and action frames. Frame analysis of the concept of DISEASE makes it possible to describe both the structure of this concept and to summarize all the accumulated knowledge about the disease, which is represented around the concept of "disease". The top nodes of the frame are AGENCY, PATIENT, ACTION, PURPOSE, TOOL and RESULT.*

Conclusions. *It is concluded that for modeling the concept it is advisable to use traditional units of cognitivism (frame, gestalt, script, script, etc.), which have a clearer structure than the concept. Information about the concept of DISEASE in combination with the cognitive features attached to them, which form conceptual schemes and generate combinations of frames, structures the conceptual space of DISEASE, which is reflected in the English language. It was also concluded that the conceptual basis of the name of the concept of DISEASE according to lexicographic sources is a fairly generalized information, the source of which is the scope of subject-logical activity of the individual.*

Keywords: *DISEASE concept, vocabulary definitions, cognitive features, frame, frame model, schemes.*

© О. С. Сиротін